

**ПРЕДВАРИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ЕВЕНТУАЛНИТЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ОТ
ВЪВЕЖДАНЕ НА ЗАДЪЛЖИТЕЛНО ГЛАСУВАНЕ В БЪЛГАРИЯ**

ФЕВРУАРИ'2014

В доклада се анализират евентуалните последици от въвеждане на задължително гласуване в България. При изготвянето му, безпристрастно и с респект към фактите, са взети всички мерки за осигуряване на обективна и точна информация, а данните, анализите и мненията са базирани на посочените източници по начина и обхвата, изложен в доклада. Анализът и прогнозата не изразяват политически пристрастия; не дават аргументи за ползата или за вредата от нея.

Авторите не носят отговорност за информация и материали, изхождащи от други източници и не носят пряка или косвена отговорност за неточно, непълно и превратно използване на информацията, представена в доклада. Без тяхното изрично писмено съгласие съдържанието на доклада не може да бъде променяно, преработвано, приспособявано, допълвано или от него да се изработват производни материали; не може да се цитира, освен за изследователски и учебни цели - докладът не е част от публичния, а от академичния дебат. За нанесените вреди се носи съответна имуществена отговорност.

ВЪВЕДЕНИЕ

Предложението на президента Росен Плевнелиев за национален референдум за или против задължителното гласуване предизвика екстензивно политическо говорене, разделено основно по идеологически и партийни контури. Управляващите партии заеха позиция против референдума в тази му част, изхождайки както от формално-правни аргументи¹, така и от идеологически такива². Както парламентарната, така и извънпарламентарната опозиция заеха позиция в полза на (евентуално) въвеждане на задължително гласуване, обосновавайки я със стремеж за максимална репрезентативност³ на вота, както и с желание да се минимизира изкривяващия ефект на контролирания/купения вот, а по думите на някои представители на опозицията – и на националистическия вот⁴.

Настоящият доклад обобщава наличната емпирична и теоретична литература по отношение на електоралния ефект от задължителното гласуване и моделира потенциалните последици за политическата система в страната при евентуалното му въвеждане.

I. ОБЗОР НА ГЛОБАЛНАТА ПРАКТИКА

Някои от първите държави, въвели задължително гласуване, са Белгия (1892), Аржентина (1914г) и Австралия (1924г). Има и страни, в които исторически е имало задължително гласуване, но същото е отменено (Венецуела, Холандия, Чили). В същото време в много от страните, в които гласуването е номинално задължително, нарушенията де факто не се преследват и задължителната норма е фиктивна. Дори сред страните, в които има административно преследване на негласувалите, степента на строгост варира значително, от социално порицание и временно отнемане на социални продибовки (Белгия, Мексико) до значителни финансови санкции (Австралия), невъзможност за заемане на публични длъжности или работа в държавната администрация (Перу, Уругвай), до загуба на избирателни права (Сингапур).

Развитите страни, в които се прилага задължително гласуване с осезаема форма на санкция при неизпълнение, са единствено Австралия, Аржентина, Бразилия, Сингапур, Уругвай, Перу и частично Швейцария⁵. Сред развитите страни с номинално, но неактивно или минимално прилагано задължение, са Белгия⁶, Бразилия, Австрия, Турция⁷.

Към януари 2014г. 22 държави имат номинални закони за задължително гласуване, като само в 10 от тях съществива активно реално административно прилагане чрез осезаеми санкции. След 1970г. три държави са отменили задължителното гласуване и нито една държава не е въвела нови такива. Много повече са страните, преминали от активен към номинален режим на задължение. Очевидно е, че задължаващо електорално законодателство в световен мащаб е изключение, а не правило, а тенденциите са към доброволност на електоралното участие.

II. ОБЗОР НА СЪЩЕСТВУВАЩАТА ЛИТЕРАТУРА:

Съществува значителна по обем научна литература, основана както на теоретично моделиране, така и на емпирични анализи на ефекта от задължителното гласуване върху електоралния процес, и най-вече върху изборните резултати.

Най-безспорните емпирични изследвания са тези, доказващи (предсказуемо) силната корелация между въвеждането на задължително гласуване и висока избирателна активност⁸. Тази корелация съществува дори когато задължението е само номинално (вписано в конституцията или изборен закон, но се преследва административно-наказателно), но е значително по-висока когато се прилагат осезаеми за електората санкции.

По-интересни и противоречиви са изследванията за посоката, в която се променя вотът в следствие на задължително гласуване. Поради статистически недостатъчния брой страни с (активно) задължително гласуване, повечето изследователи на тази тема прилагат моделиране, основано на симулация на 100% участие в изборите, използвайки електорални данни от страни/периоди с различна избирателна активност, но от страни с незадължително гласуване. Повечето от тези изследователи наблюдават тенденции за „олевяване“ на вота при повишена избирателна активност⁹, което рационализират, поне отчасти, с по-ниската корелация между леви идеи и образование, от една страна, и високата корелация между високо образование и висока избирателна активност, от друга.

Едно от методологически най-убедителните изследвания е изследването на Irwin от 1974г, което сравнява два последователни изборни резултата в Холандия, единият при режим на задължително гласуване (1967г), а втория при доброволен режим (1970г). Изследването показва, че ефектът на задължителното гласуване е най-силен при най-необразованите и най-незаинтересованите от социално-политическия живот на страната избиратели. Практически идентично е заключението и на Ackaert и De Winter (1996г.), въз основа на данни от изборите в Белгия: задължението за гласуване довежда до урните в диспропорционална степен най-необразованите и най-незаинтересованите от политически живот избиратели.

Най-новите академични изследвания по темата¹⁰ достоверно доказват, че между естествена висока изборна активност (политически ендегенна) и такава „по принуда“ (политически екзогенна) има принципни качествени разлики, които действат в противоположни посоки.

Естествената висока изборна активност е резултат от мобилизиране на част от електората, която иначе не би гласувала, въз основа на силни информация/послания, способни да променят „поведението по подразбиране“. С други думи, в този сценарий делтата на „допълнителните гласували“ е правопропорционална на (някаква форма) на допълнителна информираност.

Обратно, висока изборна активност по задължение води до общ спад в информираността на ефективния електорат като цяло, тъй като делтата на допълнително гласувалите е корелирана именно с пропорцията от обществото, което е неинформирано и незаинтересовано от политическия живот в страната, и която е доведена до урните по екзогенни спрямо политическия живот причини. Следвайки достоверната логика на Jensen/Spoon, задължителното гласуване води в голяма степен до стохастично разпределение на екзогенно генерирания вот; т.е.

всички партии имат нормализирана вероятност да спечелят допълнителни гласове; като реалният ефект ще бъде по-висок за малките партии, отколкото за големите. В същото време при задължително гласуване кумулативно ще действа и ефектът на ендогенната повишена активност, тъй като тази част от населението, която се интересува от политическия живот, но по различни причини не би гласувала в алтернативната хипотеза, ще гласува идеологически осъзнато, т.е. информирано. Може да се допусне достоверно, че ефектът на административно-икономически санкции спрямо негласувалите ще бъде диспропорционално висок спрямо победната част от населението, което естествено ще доведе до олевяване на тази част от допълнителния вот.

С други думи, според тезите на Jensen/Spoon, допълнителния вот, генериран от норми за задължително гласуване, от една страна, ще разпредели неинформирания вот стохастично и с диспропорционален ефект в полза на по-малките партии, а от друга страна ще добави диспропорционална част от информираните гласове към левите партии.

III. ДОПЪЛНИТЕЛНИ ХИПОТЕЗИ

1. Ефектът на националистическите партии

Данните, върху които са построени голямата част от емпиричните изследвания, са от периоди, съответно държави, в които политическият континуум е двуполюсен, разпределен (в основната си част¹¹) в плоскостта ляво-дясно. В последните десетилетия, особено в Европа, обаче, континуумът вече не е двуполюсен. Все по-значителна част от обществото в европейски страни дава вот на популистки, в т.ч. националистически партии.

Тъй като може да се допусне, че съществува корелация между вота за популистки платформи и ниско образование/ниска политическа информираност, при задължително гласуване е възможен ефект на повишаване на процентът гласуващи за популистки/националистически партии. От друга страна, интуитивно може да се допусне, че националистическите партии са способни да мобилизират в по-голяма степен своя електорат от „традиционните“ партии.

Хипотеза 1: Съществува силна корелация между ниско образование/ниска политическа информираност и популистки/националистическия вот, водеща до диспропорционално преимущество за националистическите партии при за задължително гласуване.

2. Ефектът на предизборната социология

Може да се допусне достоверно, че част от гласоподавателите, които симпатизират на малки партии, за които социологически проучвания предвиждат да бъдат около или под границата за парламентарно представяне, ще бъдат демотивирани от подобна предварителна информираност и ще изберат да не гласуват въобще. В хипотеза за задължително гласуване този ефект на доброволно отказване от глас ще бъде елиминиран.

Следователно, ефектът от задължителното гласуване върху представителността на демокрацията ще бъде обратно пропорционален, от една страна, на

стохастичната грешка при социологическите изследвания, а от друга, на евентуалното „превземане“ на социологическите изследвания от една или друга политико-икономическа група. Тъй като съществуват често изразявани опасения за последното в България, следва да се изследва и хипотезата, че „превзетите“ социологически изследвания водят до изкривяване в елеторалния резултат за сметка на партии, за които агенциите прогнозируют представяне под необходимия праг за влизане в парламента.

Хипотеза 2: При задължително гласуване броят на партиите, представени в парламента, ще бъде по-голям поради елиминиране на „доброволния отказ“ в следствие на дезинформация от социологически изследвания.

IV. ЕМПИРИЧЕН АНАЛИЗ

За да проверим двете хипотези, използвахме данни от мащабните социологически проучвания в рамките на The European Social Survey (ESS) – академично многонационално изследване в повечето европейски страни, провеждано на всеки две години от 2001г насам¹². В последното изследване, обхващащо период в края на 2012г и началото на 2013г (за България – точно преди изборите през май 2013г), са включени 29 държави, сред които практически всички страни-членки на ЕС, плюс Русия, Израел, Норвегия, Исландия и Косово.

1. Най-напред проверяваме допускането, че има негативна корелация между ниско образование и избирателна активност. Допускането е лесно проверимо, тъй като ESS включва както въпрос за образованието (във форма на образователни години), така и за ефективното участие на последните парламентарни избори.

На европейски ниво, това допускане се потвърждава, със статистически значимата корелация от 0.125¹³

		Years of full-time education completed	
Voted last national election	Correlation	-0.125 **	** p < 0.01
	Significance	0.0000	* p < 0.05
	Count	43598	

При проверка на същото допускане само за България тенденцията се запазва, макар че корелацията отслабва до 0.1.

2. Вторично проверяваме допускането, че сред негласуващите има латентен (информиран и неслучаен) ляв вот. Тъй като в данните на ESS има отговор на въпрос за самоопределяне по политическия континуум ляво-дясно, можем да съпоставим отговора на този въпрос с емпиричната избирателна активност на последните избори.

Това допускане не се потвърждава от данните на европейско ниво: корелацията е много слаба (0.024) и в посока на „дясно“ гласуване. На българско ниво, допускането се потвърждава, но отново при слаба корелация: 0.063.

С други думи, широко разпространената в научната литература хипотеза за изместване на вота вляво при хипотетична пълна избирателна активност не се

потвърждава достатъчно категорично нито на европейско, нито на българско ниво.

От друга страна, макар и при сравнително ниски корелации, хипотезата за връзка между образование и избирателна активност се потвърждава и на двете нива.

3. Последно, проверяваме интуитивното допускане, че избирателната активност е правопрпорционална на политическата информираност и заинтересованост. Тъй като имаме конкретни данни и за двете в ESS, намираме силна корелация, както в България, така и на европейско ниво: между 0.23 и 0.24.

		Voted last national election	
How interested in politics	Correlation	0.234 **	** p < 0.01
	Significance	0.0000	* p < 0.05
	Count	43737	

Проверка на Хипотеза 1

За да проверим първата хипотеза (задължително гласуване => усилване на вота за националистически партии), в идеалния случай бихме разполагали с емпирични данни за (а) латентни политически нагласи в навечерието или веднага след провеждане на избори, и (б) данни за фактическата избирателна активност на същите избори. Подобни данни биха позволили да се моделират резултатите от изборите в хипотезата на пълна активност¹⁴.

В зависимост от годините на провеждане на парламентарни избори в различните страни, в данните на ESS съществуват както валидни данни за (а) и (б), така и данни, при които избирателната активност (б) се отнася до предходните избори. За съжаление, в изследването от 2013г, България попада именно във втората хипотеза, тъй като данните за фактическата изборна активност се отнасят до предходните избори през 2009г.

В същото време съществуват достатъчно изследвания, доказващи, че най-силният предиктор за изборна активност на индивидуално ниво е емпиричната изборна активност на предходни избори¹⁵. Ако това допускане е вярно, то данните от ESS за България също могат да бъдат валидни, като индикаторът „гласувал на изборите през 2009г.“ се използва като заместител на индикатора „планирам да гласувам тази година“.

Резултати:

Първо проверяваме разпределение на партийните симпатии сред респондентите, които са участвали на предходните избори

Гласувал на последните избори:	Да
ГЕРБ	44
БСП	34
ДПС	10

АТАКА	2.7
ДСБ	1.4
БЪЛГАРИЯ НА ГРАЖДАНИТЕ	1.4
СДС	1.2
ССД	0.6
ВМРО-ВМД	0.6
РЗС	0.4
ГОРД	0.1
ЗЕЛЕНА ПАРТИЯ	0.1
БЪЛГАРСКИ СОЦИАЛДЕМОКРАТИ	0.1
СВОБОДА И ДОСТОЙНСТВО	0.1
НДСВ	0.1
ДРУГИ	3.2

Виждаме, че съгласно данните от ESS, след преразпределение на гласовете спрямо реално гласувалите (около 52% през 2013г), партиите, които биха преминали 5% бариера, са същите четири, които реално присъстват в парламента от 2013г. Съществуват отклонения спрямо реалните резултати (с изключение на ДПС), което вероятно е продукт на подмножеството „гласували на миналите избори“, което прави извадката по-малка от представителната за населението. Подреждането на партиите отговаря на реално проявеното на изборите.

Следва да проверим разпределението на партийните симпатии сред респондентите, които не са участвали на предходните избори.

Гласувал на последните избори:	НЕ
ГЕРБ	35.6
БСП	26.3
ДПС	11.4
АТАКА	6.8
ДСБ	2.8
БЪЛГАРИЯ НА ГРАЖДАНИТЕ	4.1
СДС	4.2
ССД	0
ВМРО-ВМД	2.1
РЗС	1.3
ГОРД	0
ЗЕЛЕНА ПАРТИЯ	1.9
БЪЛГАРСКИ СОЦИАЛДЕМОКРАТИ	0
СВОБОДА И ДОСТОЙНСТВО	0
НДСВ	0
ДРУГИ	3.3

Действително, на основата на данните от ESS от април 2013г за България, може да се

направи заключение, че хипотеза 1 се потвърждава; т.е. националистическата партия АТАКА получава значително по-голям латентен вот сред негласувалите (на предходни избори), отколкото сред гласувалите. Същото, макар и при много по-ниски абсолютни стойности, се отнася и до другата националистическа партия, ВМРО.

При моделиране на хипотетичен парламент при 100% гласуване през 2013г, и с допускане за пълно припокриване на индикаторите „гласувал на минали избори“ и „ще гласувам на настоящите избори“, ГЕРБ и БСП биха загубили между 9 и 11% от парламентарните си места, а АТАКА би увеличила своите с почти 70%.

Парламентът вероятно би се състоял от 6 партии, тъй като България на гражданите и ДСБ с голяма степен на вероятност биха преминали 4%-ната бариера.

Подобен резултат би потвърдил и Хипотеза 2.

Валидиране с допълнителни данни

За да валидираме Хипотеза 1 при ограниченията на данните на ESS за България от 2013г, посочени по-горе, следва да разгледаме дали подобни тенденции и за другите държави, изследвани от ESS.

Анализирахме данни от 12 страни, включени в изследването на ESS, в които има парламентарно представени националистически партии.

	Симпатизирам на националистическа партия	
	Гласували на последни избори	Негласували на последни избори
Холандия	5.8	21.2
Норвегия	9	29.3
Швейцария	23.2	32
Финландия	11.7	25.3
Франция	3.8	6.4
Словения	3.3	14.6
Белгия	3.3	5.1
Дания	10.3	15.6
Русия	9.2	24.1
Унгария	12.1	12.2

Анализът показва, че във всички изследвани страни, с изключение на Естония и Унгария, се забелязва ясна тенденция за свръхпредставеност на симпатии към националистическите партии сред (емпирично) негласувалата на

последните избори част от електората.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЯ

При подобни значителни отклонения от в общо 10 от 12 изследвани страни, следва да се приеме за изключително вероятна Хипотеза 1, а именно, че при повишаване на избирателната активност до такава, клоняща към 100%, чрез административно-законови мерки, националистическите партии биха били сериозен бенефициент под формата на допълнителни парламентарни места. От теоретична гледна точка подобна хипотеза би могла да бъде обяснена, например, с корелацията между симпатизиране на националистически/популистки партии и ниското образование. Емпирично, корелацията е налице в данните за България, но не е достатъчно силна за да предостави пълна теоретична обосновка на феномена от Хипотеза 1. Необходими са допълнителни изследвания по темата.

В същото време, на основата на данните от ESS за 2013г, може да се допусне с висока степен на вероятност, че Хипотеза 2 също е потвърдена; а именно, че доброволно лишилият се от парламентарно представяне – под влияние на дезинформация от „превзети“ социологически агенции - гласоподавател също ще бъде бенефициент на нормата за задължително гласуване.

Балансът между ефектите на Хипотеза 1 и Хипотеза 2 следва да се анализира в конкретната предизборна ситуация, тъй като Хипотеза 1, изглежда, ще бъде валидна във всеки един контекст, докато Хипотеза 2 ще бъде валидна единствено тогава, когато има значително раздробяване на „информирания“ вот сред малки партии, близо до прага за парламентарно представителство.

При всички положения е силно вероятно, в съгласие с научната литература по темата, задължителния вот да доведе – *ceteris paribus* – до по-неинформиран вот като цяло, следователно до преразпределение на парламентарните сили под влияние както на стохастична дистрибуция между всички партии-кандидати, така и в полза на такива, които заемат най-видимо място в медийното пространство в периода непосредствено преди изборите.

Допълнително следва да се отбележи, че широко разпространената хипотеза за отрицателен ефект на задължителното гласуване върху етническия вот *не намира потвърждение в емпиричните данни от ESS*.

На последно място, следва да се маркира и другата разпространена хипотеза, а именно, че задължителното гласуване би ограничило ефекта на „купения“ вот. Въпреки че въз основа на наличните данни не е възможно да се направи емпирична проверка на тази хипотеза, логично е да се допусне, че парламентарно представените партии са в състояние да участват в „купуване“ на гласове пропорционално на своя размер, съответно на своето финансиране, следователно преразпределителният ефект на купения вот не е толкова голям, колкото интуитивно се възприема от обществото. Доколкото би имало положителен, ограничителен ефект в този аспект, той би бил в полза на парламентарно непредставените партии, част от които при всички случаи биха били един от бенефициентите на задължителното гласуване.

В същото време е възможно този положителен ефект да бъде компенсиран от отрицателния ефект на гласуване под влияние на „медийно свръхприсъствие“, влияещо най-силно на политически най-неинформирания гласоподавател. **В този смисъл, при**

евентуално въвеждане на задължително гласуване би следвало да се очаква финансовият ресурс, инвестиран в миналото за купуване на гласове, да бъде преразпределен към купуване на (явно или скрито) медийно присъствие в предизборния период, съответно към допълнително изкривяване на медийната среда в страната.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Според Мая Манолова (БСП) и Корнелия Нинова не е допустимо чрез референдум да се променят конституционно заложиени норми, като незадължително гласуване („Лице в лице“, БТВ, 31.01.2014, сутрешен блок на Нова ТВ, 03.02.2014)
- ² Салих Аршински, ДПС: Идеята за задължителен вот представлява насилие върху свободната воля на българските граждани“, 1.02.2014
- ³ Даниела Давидкова, радио „Фокус“, 1.02.2014
- ⁴ Божидар Лукарски (СДС): „Със задължителното гласуване ще се елиминира етническият, националистическият и корпоративен вот, който в момента е основен и определя народните представители“
- ⁵ Кантон Schaffhausen.
- ⁶ Прокуратурата не преследва нарушения на закона от 2003г. насам.
- ⁷ Символична глоба от 5 лири, която не се събира поради по-високата цена на административната процедура
- ⁸ Jackman 1987; Lijphart 1997; Franklin 1999
- ⁹ McAllister & Mughan 1986; Powell 1986; Nagel 1988; Hicks and Swank 1992; Pacek & Radcliffe 1995; Lijphart 1997; Tóka 2002
- ¹⁰ Вж: *Compelled without Direction*, Christian Jensen and Jae-Jae Spoon, 2011
- ¹¹ С възможните изключения на „зелените“ партии, които обаче традиционно не са основен политически играч
- ¹² ESS се провежда с частично финансиране от ЕС, и се провежда под академичния контрол на City University of London.
- ¹³ Корелацията е негативна в таблицата, тъй като отговорите на въпрос „Гласувал... “ са 1=да, 2=не
- ¹⁴ NB: хипотезата за пълна избирателна активност при задължително гласуване също е допускане; то е зависимо както от степента и формата на enforcement, така и от евентуално несиметрично изпълнение в зависимост от социално-икономическия статус на електората.
- ¹⁵ Вж например Fowler, "Habitual Voting and Behavioral Turnout",